

МОНІТОРИНГ В ОСВІТІ: ГЕНЕЗА ТА ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

Г.В. Красильникова

Анотація. Стаття присвячена питанням виникнення моніторингу як науково-практичного феномену, його генези й дефінітивного аналізу.

Ключові слова: моніторинг, моніторинг в освіті, статус, мета, функції освітнього моніторингу.

Аннотация. Статья посвящена вопросам возникновения мониторинга как научно-практического феномена, его генезиса и дефинитивного анализа.

Ключевые слова: мониторинг, мониторинг в образовании, статус, цель функции образовательного мониторинга.

Summary. The article is devoted the questions of both of monitoring as scientific and practical phenomenon, his genesis and the definitive analysis.

Key words: monitoring, monitoring in education, status, aim of function of the educational monitoring.

Постановка проблеми. Початок третього тисячоліття знаменується оновленими поглядами світової спільноти в майбуття, визнанням того, що добробут, освіта та здоров'я людини є головними чинниками якості її життя, а якість освіти – основною метою, пріоритетом розвитку суспільства в ХХІ столітті [1, с. 9]. У той же час, сучасний розвиток техніки, технологій, виробництва, суспільних відносин відбувається значно швидше, ніж зростання якісного рівня підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, що вимагає пошуку нових шляхів випереджального розвитку вищої освіти.

Проблема якості вищої освіти стоїть не тільки перед Україною, але й знаходиться у центрі уваги ініціаторів та учасників Болонського процесу, які намагаються створити в рамках європейського простору вищої освіти (ЄПВО) певні механізми забезпечення якості професійної підготовки фахівців [2]. У зв'язку з цим, державною політикою в освіті стає забезпечення ефективного функціонування та конструктивного розвитку системи моніторингу її якості на різних інституційних рівнях для створення інноваційного простору та розроблення стратегій розвитку галузі, консолідації зусиль педагогічної спільноти щодо інтеграції України в ЄПВО [3]. Освітній моніторинг стає невід'ємною складовою процесів, основною метою яких є отримання достовірної, якісної та повної інформації про якість вищої освіти на усіх етапах її формування для внесення необхідних змін і корективів у навчальний процес та забезпечення відповідності кінцевих результатів професійної підготовки фахівців з вищою освітою чинним вітчизняним стандартам та міжнародним нормам у галузі освіти [4].

Мета статті полягає у з'ясуванні природи виникнення моніторингу як науково-практичного феномену, його генези й проведенні дефінітивного аналізу поняття “моніторинг”, розкритті сутності цього поняття та його особливостей: характерних рис, видів, функцій в освіті тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Широко поняття моніторингу увійшло в наукову літературу в 70-х роках ХХ століття. У 1972 р. в Стокгольмі пройшла конференція з охорони навколишнього середовища під егідою ООН, де вперше виникла необхідність домовитися про визначення поняття “моніторинг”. Було вирішено під моніторингом навколишнього середовища розуміти комплексну систему спостережень, оцінювання і прогнозування змін стану навколишнього середовища під впливом антропогенних чинників [5]. Однак ще й досі воно не має однозначного тлумачення, тому що використовується і вивчається в різних сферах науково-практичної діяльності.

На пострадянському просторі поняття моніторингу з'явилося після чорнобильської катастрофи (1986 р.), як система відслідковування стану здоров'я дітей Чорнобиля [6, с. 77].

Дослідження в галузі педагогічного моніторингу активізувалися в педагогіці у 90-і роки минулого століття. Теоретичні основи педагогічного моніторингу висвітлені у працях В. Андрєєва, Т. Боровкової, В. Беспалька, В. Гузєєва, В. Кальней, В. Нікітіна, О. Майорова, І. Морєва, Д. Матроса, О. Субетто, С. Шишова. Зокрема, дослідники В. Андрєєв, В. Кальней, О. Майоров, Д. Матрос, С. Шишов зробили великий внесок у розробку наукових основ моніторингу освітнього процесу і реалізації державних освітніх стандартів. В. Кочнев, І Курдюмова, Д. Матрос, Н. Мельникова, Д. Полев, В. Спаська, Г. Філін обґрунтували необхідність управління якістю освіти на основі результатів моніторингу. Ю. Адлер, В. Алямовська, Т. Лукіна, О. Субетто, І. Шимків висвітлили особливості створення системи моніторингу якості освіти. В. Беспалько, Т. Давиденко, Г. Гутник, Н. Єфремова, А. Новіков, А. Севрук, Т.Шамова, А. Уман, Є. Юніна та ін. продемонстрували можливість використання інформаційних та

інших технологій в організації моніторингу якості освіти. О. Абдулліна, Є. Белозерцев, Н. Вьюнова, С. Молчанов, І. Павлов, П. Решетніков, Н. Сердюкова, С. Сіліна, М. Ситникова визначили основні вимоги до моніторингу якості професійної підготовки в системі вищої та середньої освіти. Т. Боровковою, О. Майоровим, І. Морєвим виділені основні етапи проведення моніторингу, запропонована класифікація видів педагогічного моніторингу тощо. Однак, не зважаючи на велику кількість педагогічних досліджень різних аспектів моніторингу в освіті, ця проблема повністю не вичерпана, потребує подальшого наукового дослідження, зокрема, її понятійно-категоріальний апарат, генеза та феномен моніторингу.

Виклад основного матеріалу. Укладачі словника іншомовних слів зазначають походження слова моніторинг (monitoring) від англ. monitor – спостережний, і використовують це поняття у значенні постійного спостереження за якимось процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату чи попереднім припущенням [7, с. 287]. Синонімами слова моніторинг є слідкування, спостереження, обстеження. В українському педагогічному словнику зазначається латинське походження терміну “моніторинг” (від лат. кореня monitor – той, що контролює) [8, с. 214]. Мабуть, право на існування мають обидві точки зору, в будь-якому випадку безперечно те, що термін походить від дефінітивного конструкту “monitor”, що має на увазі процес спостереження.

Спостереження, за визначенням філософського словника, є навмисним і цілеспрямованим сприйняттям зовнішнього світу з метою вивчення і відшукання смислу в явищах [9]. Таке пізнання здійснюється за допомогою органів чуття людини та використовується, як правило, там, де втручання в досліджуваний процес небажане або неможливе. Метою спостереження є одержання знань про зовнішні сторони, властивості і відносини об'єктів, що вивчаються.

Течія філософської думки – емпіризм обумовив назву групи методів досліджень – емпіричних, до якої відносять спостереження. Ми поділяємо думку авторів [10], що розмежування пізнання на емпіричну і теоретичну стадії не можна вважати вдалим, оскільки в основі будь-якого емпіричного методу лежить відповідна теоретична побудова. Наприклад, наукові спостереження здійснюються з метою збирання фактів, що підтверджують або спростовують ту або іншу гіпотезу і є основою для певних теоретичних узагальнень. Тому будь-який емпіричний метод повною мірою може бути розглянутий як теоретичний. На початку ХХІ століття окремі дослідники до групи емпіричних методів дослідження почали відносити й моніторинг [10 – 12]. Так російський дидакт Новіков О. М. у своєму дослідженні “Методологія освіти” (2006) класифікує моніторинг як загальнонауковий емпіричний метод дослідження і трактує його як метод-дію, постійний нагляд, регулярне відслідковування стану об'єкта, значення окремих його параметрів з метою вивчення динаміки процесів, що відбуваються, прогнозування тих або інших подій, а також попередження небажаних явищ. При проведенні моніторингу використовують різні елементарні частинні методи (методи-операції) емпіричного дослідження, основним з яких є спостереження [12, с. 103-106]. Інші дослідники трактують моніторинг з точки зору методології як універсальний тип мисленнєвої діяльності; спеціалізовану форму пізнавальної діяльності; дослідницьку технологію; спосіб наукового дослідження; гносеологічний комплекс інструментів пізнання тощо.

Таке різноманіття тлумачень цього поняття можна пояснити лише тим, що моніторинг активно використовується у різних сферах науково-практичної діяльності людини, зокрема, в екології, біології, економіці, соціології, психології, медицині, правотворчості, управлінні, техніці, освіті тощо і виконує там різні функції та завдання.

Використання моніторингу можна розмежувати у двох напрямках:

- 1) науковому, як спосіб дослідження реальності (наприклад, астрофізика);
- 2) практичному, як спосіб забезпечення сфери управління різноманітними видами діяльності через надання своєчасної та якісної інформації (наприклад, техніка, економіка, освіта тощо).

Автори дефініцій в їх основу кладуть, загалом, набір основних функцій, що здійснюється суб'єктами моніторингу. Спектр функцій моніторингу в науково-практичній діяльності досить широкий: від стеження та попередження негативних явищ або процесів в екології, техніці, самосприйняття у психології, до збору, збереження, обробки інформації та на її основі прогнозування в економіці, соціальній сфері, освіті, управлінні різними видами діяльності тощо. Проте явним недоліком цих дефініцій є те, що в них неможливо висвітлити повний перелік функцій моніторингу. В той же час, на думку авторів [11], використання функціонального методу дослідження поняття моніторингу дозволить, розкрити природу цього явища.

Дослідник Жужгов І.В., узагальнивши погляди вчених відносно моніторингу, дає свою визначення: “моніторинг – це система теоретичних і емпіричних методів пізнання, утворена внаслідок злиття різних методичних концепцій, використання якої можливе при дослідженні різних об'єктів, незалежно від

предметного змісту на усіх етапах отримання нового знання” [13]. З погляду сучасної постнекласичної методології [14], це визначення заслуговує на увагу, бо характеризується певним ступенем “розмитості”, що обумовлено складністю феномену моніторингу. Водночас високий ступінь узагальнення поняття дозволяє усвідомити методологічну природу моніторингу як загальнонаукового методу пізнання і використовувати його в різних сферах діяльності людини.

Детальніше розглянемо поняття моніторингу стосовно освітньої діяльності. Навіть у межах сфери освіти існують різні погляди на моніторинг, зокрема: елемент системи управління навчальним закладом (засіб інформаційного забезпечення навчального процесу, управлінський інструмент, механізм контролю, засіб підвищення результативності освіти), елемент системи управління якістю, інструмент або засіб оцінювання якості освіти, інструмент або засіб управління якістю освіти або її підвищення тощо.

Найбільш загальним, на нашу думку, можна вважати визначення моніторингу Майорова О.М.: “Моніторинг в освіті – це система збору, обробки, зберігання і поширення інформації про освітню систему або окремі її елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління, дозволяє робити висновки про стан об’єкта у будь-який момент часу і дає прогноз його розвитку” [15].

На різних організаційних рівнях та в межах окремих освітніх підсистем відбувається конкретизація об’єкту моніторингу, формулюється мета спостереження, висувуються попередні ідеї, гіпотези, які становлять завдання моніторингу, і, відповідно, обумовлюють різні види моніторингу в освіті, а саме освітній, дидактичний, педагогічний, професіографічний, рефлексивний тощо.

Моніторинг освітніх систем або освітній моніторинг належить до групи видів моніторингу складних соціальних об’єктів, в процесі яких вимірювання відбувається опосередковано, з використанням технологій наукового дослідження, системи критеріїв та показників [6].

Специфікою освітнього моніторингу є не стільки процес пасивного спостереження за освітньою системою та її елементами відсторонено, скільки активне “включене” спостереження [16], під час якого спостерігач знаходиться у безпосередньому контакті з об’єктами спостереження і приймає участь у їх діяльності (залучений до процесу, що досліджується). Отже, спостереження як складова освітнього моніторингу – це активне дослідження, вивчення того, що викликає певний інтерес і що безпосередньо доступне сприйняттю у тому вигляді, яке воно є в дійсності, що існує, проявляє себе фактично без будь-якого втручання ззовні у процесі спостереження.

Крім спостереження в освітньому моніторингу використовуються такі частинні методи, як аналіз (документації – статистичних даних, відомчих звітів та ін.), усне та письмове опитування, експертне оцінювання тощо [12].

Зазвичай моніторинг в освіті має статус дослідження, коли мова йде про систему управління, зокрема якістю освіти. Проте не слід забувати, що він може виступати й як інструмент статистики, коли завданням стає емпіричне збирання матеріалів для прийняття управлінських рішень на різних організаційних рівнях. Прикладом такого статусу моніторингу може стати система освітньої статистики, що створюється сьогодні на рівні держави як в Україні, так і за кордоном [3, 17] та використовується для зовнішнього оцінювання діяльності навчальних закладів в окремій країні або складання світових рейтингів університетів у межах ЄПВО [18, с. 18]. На думку Майорова О.М., це абсолютно різні завдання моніторингу, кожне з яких має свою специфіку, і недоцільно на сьогоднішньому етапі розвитку освіти намагатися поєднувати створення системи освітньої статистики з моделлю моніторингу якості освіти [17]. Отже, дискусії науковців щодо статусу моніторингу в освіті [19, 20], на нашу думку, безпідставні, оскільки він залежить від завдань, що покладаються на моніторингові дослідження в певних умовах.

Водночас метою моніторингу залишається оперативне і своєчасне виявлення усіх змін, що відбуваються у різних сферах і системах, та використання отриманих об’єктивних даних для прийняття управлінських рішень. Першопричиною ж моніторингу є незадоволеність якістю (у широкому сенсі слова) інформації.

На основі аналізу принципів проведення моніторингу в екології, соціології та інших галузях знань виділяють декілька загальних принципів проведення моніторингу: цілісність, оперативність, пріоритет управління, відповідність, науковість, прогностичність, несуперечливість, різноманіття [6, с. 79]. Моніторинг є доволі складним феноменом, що формується і носить міждисциплінарний характер. Він може розглядатися як інформаційна, діагностична, наукова, прогностична система, реалізація якої здійснюється в рамках управлінської діяльності.

Висновки. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури, дефінітивної характеристики базових понять, можна зробити висновок, що моніторинг є науково-практичним феноменом, який залежно від нагальних потреб сфери діяльності людини, виконує різні функції та завдання; при цьому в

окремих галузях системи моніторингу розвиваються ізольовано, що й зумовлює різні контексти змісту терміну. Порівняльний аналіз використання терміну в різних галузях знань свідчить, що моніторинг це процес, який триває у часі, постійний і відрізняється систематичністю та полягає в отриманні потрібної інформації про об'єкт у цілому або його окремі характеристики (показники) шляхом використання окремих емпіричних та теоретичних методів дослідження або їх поєднання з певною метою. Методи досліджень (спостереження та/або обстеження, аналіз тощо) та проміжні цілі моніторингу (вивчення динаміки, попередження небажаних явищ, прогнозування та ін.) можуть бути різними в залежності від об'єкту моніторингу. Однак кінцева мета моніторингу, як правило, націлена на інформаційне забезпечення якості продукції (послуги), або опосередковано – якості життя.

Моніторинг в освіті найчастіше пов'язують також із якістю і трактують як цілісну систему, що постійно оновлюється і поповнюється на основі безперервного стеження за станом і динамікою розвитку освітньої системи або її основних складових за сукупністю визначених критеріїв з метою вироблення управлінських рішень з коригування негативних тенденцій на основі аналізу зібраної інформації і прогнозування подальшого розвитку досліджуваних процесів.

Література

1. Моніторинг якості освіти: досягнення та українські перспективи/ за заг.ред. О.І. Локшиної – К.: К.І.С, 2004. – 128 с.
2. Основні засади розвитку вищої освіти України. – Частина 3 / за редакцією С.М. Ніколаєнка; упорядники: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабін І.І.- Т.: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – 181 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2011 року № 1283 «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти».
4. Біла книга національної освіти України / [Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл та ін. ; голов. ред. В. Г. Кремень ; заст. голов. ред.: В. І. Луговий, В. М. Мадзігон, О. Я. Савченко ; редкол.: М. І. Бурда та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформаційні Системи, 2010. – 340 с.
5. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: навч. посібник – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 203 с.
6. Боровкова Т. И., Морев И.А. Мониторинг развития системы образования: в 2 ч. Ч. I. Теоретические аспекты: учеб. пособие/ Т. И. Боровкова, И.А. Морев – Владивосток: Изд-во Дальневосточного университета, 2004. – 150 с.
7. Загоруйко О.Я. Великий універсальний словник української мови/ О.Я. Загоруйко – Х.: Торсинг Плюс, 2009. – 768 с.
8. Гончаренко С. Український педагогічний словник/ С. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
10. Грабченко А.І. Методи наукових досліджень: навч. посібник/ А.І. Граб-ченко, В.О.Федорович, Я.М. Гаращенко. – Х.: НТУ "ХПІ", 2009. – 142 с.
11. Арзамасов Ю.Г. Мониторинг в правотворчестве: теория и методология / Ю.Г. Арзамасов, Я.Е. Наконечный. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана. 2009. – 160 с.
12. Новиков А.М. Методология образования/ А.М. Новиков – 2-е изд. – М.: "Эгвес", 2006. – 488 с.
13. Жужгов И.В. Мониторинг правового пространства Российской Федерации: Дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2006. – 220 с.). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/monitoring-v-pravotvorchestve-problemy-teorii-i-praktiki> (дата обращения 5.10.2012 р.)
14. Жужгов И.В. Мониторинг: определение, соотношение с категориями «наблюдение» и «управление». [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://science.ncstu.ru/articles/law/07/01.pdf> (дата обращения 12.12.2010г.).
15. Майоров А. Н. Мониторинг в образовании. – СПб.: Образование- Культура, 1998. – 344 с.
16. Лапаева В.В. Социология права / под ред. В.С. Нерсисянца. М.: Норма-Инфра – 2000. – С. 34.
17. Майоров А.Н. Мониторинг образования – не цель, а средство. [Электронный ресурс]: Школьное обозрение. – 2002. – № 1/ Майоров А.Н. – Режим доступа: <http://ecsocman.hse.ru/text/17921500>. (дата обращения 5.10.2012 р.)
18. Подоляничук С. Наукова складова у світових рейтингах університетів/ С. Подоляничук// Вища школа. – 2012. – №5. – С.7-20.
19. Хриков Є.М. Теоретико-методологічні засади моніторингу якості професійної підготовки. [Електронний ресурс]: Профорієнтація в Україні/ Є.М. Хриков. – Режим доступу: <http://prof.osvita.org.ua/uk/career/articles/2.html> (дата звернення 5.10.2012 р.)
20. Анненкова І.П. Моніторинг якості освіти у ВНЗ. [Електронний ресурс]/ Анненкова І.П.– Режим доступу: <http://www.an-nkova-p-mon-toring-jakost-osv-ti-u-vnz.html>. (дата звернення 5.10.2012 р.)